
PRECUCUTENI – CULTURĂ SAU ORIZONT CRONOLOGIC ?

Constantin - Emil Ursu

Cuvinte-cheie: *Precucuteni, Cucuteni A, orizont cronologic, complexul cultural Precucuteni-Ariuşd-Cucuteni / Tripolie.*

După descoperirea în 1893 a sitului eponim (Monah *et alii*, 1997, p. 23), la Congresul al XI-lea Arheologic de la Kiev, istoricul Vikentij V. Hvoiko a prezentat, în 1899, raportul *Kamennyj vek Srednego Podneprov'ja (Вікентія Хвойки*, I, 2006, p. 41-72), în care detalia descoperirile sale, atribuite „culturii neolitice”. Cercetătorul ucrainean compara descoperirile tripoliene cunoscute din Ucraina și le încadra într-o categorie aparte pentru știința arheologică (Пасчек, 1949, p. 7). Totodată, acesta considera că platformele de lut nu puteau reprezenta rămășițe ale unor locuințe pentru că „în locul vieții materiale, ne transpunem mai degrabă în domeniul vieții spirituale”, ajungând la concluzia că platformele trebuiau considerate ca fiind locuri „cu destinație sacră – sanctuare”, legate de ritul funerar (Пасчек, 1949, p. 8). Încercând să stabilească cronologia siturilor tripoliene, Vikentij V. Hvoiko împărțea „monumentele” cu platformă în două culturi neolitice: „cultura A” și „cultura B”, cea de-a doua fiind mai veche datorită caracterului mai primitiv al ceramicii (în realitate „cultura A” corespunde fazei Cucuteni A, iar „cultura B” fazei Cucuteni B) (Пасчек, 1949, p. 8; Marinescu-Bîlcu, 1974, p. 11; *Вікентія Хвойки*, I, 2006, p. 68-70). Ulterior, în 1913, el mai adăuga o fază, în care îngloba ceramica decorată cu incizii și șnur (cunoscută astăzi ca fiind ceramica de tip „Cucuteni C”), descoperită în bordeie. El obținea astfel trei etape: cea mai veche (cea în bordeie), apoi „cultura B” și „cultura A” (Пасчек, 1949, p. 22; Marinescu-Bîlcu, 1974, p. 11; *Вікентія Хвойки*, I, 2006, p. 147-153).

În 1906 Ernst von Stern menționa, „pe criteriile pur stilistice, că ceramică adânc-incizată și aceea imprimată cu pieptenele și cu roțița din cuprinsul așezărilor tripoliene dintre Nistru și Nipru, trebuie considerată tipologic anterioară ceramicii policrome din aceeași zonă” (Dumitrescu, 1963, p. 53, n. 1; Marinescu-Bîlcu, 1974, p. 12, n. 10). În 1927 Vladimir Dumitrescu, analizând ceramica pictată din Europa Orientală, menționa în tabelul cronologic o fază Tripolie A – cu decor incizat adânc, anterioară fazei Cucuteni A (Dumitrescu, 1927, p. 307). Ion Nestor, recenzând această lucrare, combătea prezența unei faze cu ceramică incizată, anterioară ceramicii pictate, considerând că este „o eroare metodologică, necunoscându-se deocamdată nici o așezare Tripolie A, numai cu ceramică incizată” (Marinescu-Bîlcu, 1974, p. 12, n. 9).

În 1935 Tatiana Passek împărțea civilizația tripoliană, în etapele A (veche, primitivă), B, C și γ , precizând că de la finalul etapei B₁, se disting două direcții de evoluție: B₁ → B₂ → C și B₁ → γ_1 → γ_2 (Passek, 1935, p. 127, 128); această lucrare a atras o serie de critici din partea lui Vladimir Dumitrescu, între care: folosirea bibliografiei apărute până în 1930 (fără monografia lui Hubert Schmidt referitoare la cercetările de la Cucuteni), încadrarea eronată a unor vase în etapa Tripolie A etc. (Dumitrescu, 1941, p. 455, 456). Cercetătoarea sovietică revenea asupra civilizației tripoliene în 1949, tratând-o unitar, consacrand periodizarea care, cu diferite nuanțări, este valabilă și astăzi; astfel, Tatiana Passek distingea cinci etape: A, BI, BII, CI/ γ_1 și CII/ γ_2 (Ипасек, 1949, p. 30 și urm.); în același timp, ultima fază precucuteniană era considerată drept prima etapă a culturii Tripolie (Dumitrescu, 1963, p. 53).

După săpăturile efectuate în 1936 la Izvoare (județul Neamț), Radu Vulpe a comunicat la Oslo descoperirile, menționând pentru prima dată un „nivel precucutenian”, suprapus stratigrafic de unul cucutenian (Vulpe, 1937, p. 134, n. 1; 1957, p. 11); este practic actul de naștere al numelui „Precucuteni”, pe care această secvență cronologică îl va purta în spațiul românesc.

Vladimir Dumitrescu, analizând ceramica precucuteniană de la Traian-Dealul Fântânilor, considera că aceasta „este cu siguranță mai veche ... și reprezintă o fază mai veche (față de ceramica pictată – n.n), fiind de fapt o altă civilizație” (Dumitrescu, 1946, p. 26).

După descoperirile de la Traian-Dealul Viei, din 1951, în literatura de specialitate va fi amplu discutată prima fază precucuteniană (Marinescu-Bîlcu, 1974, p. 109-113), denumită inițial de Hortensia Dumitrescu „cultura Zănești” (Dumitrescu, 1954, p. 51; Marinescu-Bîlcu, 1974, p. 109-113). Cercetătoarea bucureșteană, reluând problematica descoperirilor din prima fază precucuteniană, renunța la termenul de „cultură Zănești” și preciza că este vorba despre prima fază a culturii Precucuteni (Dumitrescu, 1957, p. 63). În 1967 Zoltán Székely include materialele arheologice rezultate din sondajul efectuat la Eresteghin în prima fază precucuteniană (Székely, 1967, p. 75-92).

Valentin M. Danilenko considera, în 1960, că Tripolie A și Boian-Giulești sunt linii paralele de dezvoltare, Precucuteni și Tripolie A fiind culturi diferite (Burdo, 2005, p. 75). Va reveni asupra acestui subiect în 1969, vorbind despre cultura Precucuteni-Tripolie A, divizată în tipuri locale, dezvoltate pe tradiții locale, de la vest la est (Даниленко, 1969, p. 223, 224).

În 1961 Alexandrina Alexandrescu, publicând rezultatele cercetărilor de la Larga Jijia, încadra această așezare în faza Precucuteni II (Александреску, 1961, *passim*).

Discutând originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie, Vladimir Dumitrescu, într-un studiu din 1963, considera „mult mai potrivit să vorbim despre *complexul cultural* Cucuteni-Tripolie atunci când vrem să încorporăm și cultura Precucuteni, cu diferitele ei faze, și să păstrăm numele de *cultura* Cucuteni-Tripolie exclusiv pentru aceasta, începând de la primele apariții specifice ale ceramicii pictate” (Dumitrescu, 1963, p. 53). În același timp, pentru „cultura Precucuteni”, cercetătorul bucureștean sublinia că „se poate vorbi în chip valabil despre trei faze bine definite”: prima – ilustrată de materialele arheologice de la Traian-Dealul Viei; a doua – prin stratul Izvoare I₁ și Larga Jijia; a treia – prin stratul Izvoare I₂ și Traian-Dealul Fântânilor (Dumitrescu, 1963, p. 53). Această împărțire în trei faze de evoluție va fi folosită, cu nuanțări privind etapele fiecărei faze, de către toți cercetătorii preocupați de periodizarea acestei civilizații (Marinescu-Bîlcu, 1974; Маркевич, 1974; Petrescu-Dîmbovița, 1978; Черныш, 1982; Погожева, 1983; Comșa, 1987; Збенович, 1989; Petrescu-Dîmbovița *et alii*, 1995; Ursulescu, 2000; Burdo, 2005; Ursulescu *et alii*, 2005). În același studiu, Vladimir Dumitrescu menționa că „datele de care dispunem până acum în legătură cu neoliticul mijlociu și târziu din Moldova îndreptățesc afirmația că între ultima fază precucuteniană și cel mai vechi cucutenian există – așa cum am mai spus – o legătură genetică și cronologică directă. Totodată însă, tocmai faptul că în ceramica precucuteniană pare a lipsi decorul pictat *înainte* de ardere (cunoscându-se în genere numai pictura roșie crudă, așternută după ardere), este considerat ca o dovadă incontestabilă că, dacă motivele decorative fundamentale și cea mai mare parte a gamei formelor ceramice cucuteniene își au rădăcina în ceramica precucuteniană, în schimb tehnica superioară a picturii înainte de ardere, ca și arderea însăși a ceramicii în cuptoare oxidante cu reverberație la temperatură ridicată (circa 900 °C) au fost adoptate la un moment dat în urma unei influențe străine” (Dumitrescu, 1963, p. 60).

*

Încercând să argumentăm faptul că între Precucuteni și Cucuteni există doar evoluție liniară, am luat în considerare, foarte succint, câteva repere: sistemele de construcție a locuințelor, ceramica cu vasele speciale, plastica antropomorfa și ritul funerar, acestea fiind până la urmă cele mai importante elemente care pot face diferența între evoluția de la un stadiu la altul, sau diferența dintre o cultură și alta.

Astfel, **în privința modului de construcție a locuințelor**, pentru a sublinia evoluția liniară, amintim:

- **locuințele cu șanțuri de fundație și gropi de par.** Într-o variantă incipientă apar din Precucuteni I, la Baia-În Muchie (L.3) (Урсу, Церна, 2015, p. 288-292, fig. 5/2, 6; Ursu, Țerna, 2015, p. 49), însă evoluează în Precucuteni II și III (Isaia) (Ursulescu *et alii*, 2002, p. 15; Ursulescu, Tencariu, 2007, p. 133, fig. 3, 5, 6), în aspectul Ariușd (Malnaș-Băi, Păuleni) (László, 2007, p. 104, fig. 2; Kavruk *et alii*, 2007, p. 362) și în Cucuteni A (Hoisești) (Ursulescu *et alii*, 2003, p. 7; Bodi, 2010, p. 34-36); gropi de pari care sugerează astfel de tip de construcție au mai fost întâlnite și la Drăgușeni, Dobreni, Leț, Olteni, Poduri, Fetești (Lazarovici, Lazarovici, 2006, p. 183).
- **locuințele cu platformă.** În Precucuteni I întâlnim, la Traian-Dealul Viei, platforma realizată dintr-un pat de crengi și frunziș, acoperit cu o împletitură de trestie sau nuiele, pentru fixare, peste care se aplica un stat de lut cu paie și pleavă în compoziție, gros de circa 10-12 cm (Marinescu-Bîlcu, 1974, p. 25). Din aceeași fază, o platformă parțială amenajată cu trunchiuri de copaci, despicate, a fost descoperită la Eresteghin (Székely, 1967, p. 76, fig. 2). La Isaia, din faza a II-a, a fost descoperită o locuință (L.3) cu o platformă de lut groasă de 10-14cm (Lazarovici, Lazarovici, 2006, p. 556). Platformele parțiale, asemănătoare cu cele de la Traian-Dealul Viei, își continuă evoluția în faza a III-a, fiind semnalate la Târpești (L.3, L.8, L.14, L.16) și interpretate ca locuri de dormit (Marinescu-Bîlcu, 1981, p. 25). Însă, din faza a III-a apar platformele amenajate pe întreaga suprafață a locuinței, cu baza din trunchiuri de copac, despicate, cu diametre de 20-25 cm, cu despicătura în jos, peste care se așeza un stat de lut (Târgu Frumos – L.8, L.11) (Ursulescu, Cotiugă, 1998, p. 77; Ursulescu *et alii*, 2000, p. 106, 107; Boghian *et alii*, 2002, p. 314; Ursulescu *et alii*, 2006, p. 3-23), amestecat cu paie și nisip (Chiperești, Târpești) (Iconomu, Ciudin, 1993, p. 15-16, fig. 2; Marinescu-Bîlcu, 1981, p. 25) sau frunziș, pietricele și cochilii de melci sparte (Traian-Dealul Fântânilor) (Marinescu-Bîlcu, 1974, p. 32), cu grosime de 10-25 cm (Lazarovici, Lazarovici, 2006, p. 557). Platformele amenajate pe întreaga suprafață a locuinței vor evolua în faza Cucuteni A (Ursulescu, Tencariu, 2007, p. 131-132).

Fără a intra în detalii, adăugăm faptul că dimensiunile, forma și sistemele de încălzire ale locuințelor vor evolua liniar din Precucuteni în Cucuteni A.

În ceea ce privește *ceramica*, câteva elemente sunt definitorii: pasta, arderea, formele și decorurile.

Pasta și arderea. Cele trei categorii de pastă majore – fină (omogenă), semifină (cu ceramoclaste fin pisate, folosite ca degresant) și grosieră (cu ceramoclaste, nisip, pietricele, uneori cu scoici pisate) – sunt întâlnite din Precucuteni III până în Cucuteni A (Dumitrescu *et alii*, 1954, p. 277, 309, 386; Marinescu-Bîlcu, 1974, p. 75; 1981, p. 30, 58-60; 1989, p. 216; Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000, p. 117-119; Sorochin, 2002, p. 158, 159, 162; Ursulescu, Ignătescu, 2003, p. 52, 58, 80; Petrescu-Dîmbovița *et alii*, 1999, p. 266, 313; Pestrescu-Dîmbovița *et alii*, 2004, p. 156, 161; Lazarovici, Lazarovici, 2012, p. 209, 210, 214). Arderea evoluează de la cea reducătoare completă și incompletă, care dă nuanțe de negru, negru-cenușiu (a se vedea ceramica aspectului Ariușd, Poduri – nivelurile Precucuteni III târziu - Cucuteni A₁ (Monah *et alii*, 2003, p. 36, 37) și Cucuteni A₂ – sau de la Drăgușeni), brun-cenușiu, brun, brun-gălbui, până la cea oxidantă, care conferă vaselor culoarea roșie.

Formele. O succintă analiză tipologică a formelor ceramice arată evoluția liniară a acestora din Precucuteni în Cucuteni A (Boghian, 2004, p. 111). Astfel, paharele cucuteniene sunt moștenite din Precucuteni, acestea fiind prezente încă din prima fază, la Traian-Dealul Viei (de exemplu, paharele bitronconice). O serie de forme ceramice evoluează liniar din Precucuteni II sau III în Cucuteni A: vasele piriforme, o serie de cupe fără picior, unele vase globulare, unele vase bitronconice cu buza evazată, capacele cu buton, străchinile tronconice și semisferice, străchinile cu suport, vasele cu etaj, polonicele etc.

În privința vaselor speciale, amintim pe cele antropomorfe și suporturile „de tip horă cu siluete umane”. Vasele antropomorfe apar în Precucuteni III – o piesă descoperită la Ruseștii Noi I (Маркевич, 1970, fig. 14/1), decorată cu incizie și pictură, și vor fi întâlnite, destul de rar, până în Cucuteni B (Monah, 2012, p. 175-179). Suporturile „de tip horă cu siluete umane” apar încă din Precucuteni I – un exemplar fiind descoperit la Baia-În Muchie, în 2014 – și vor fi prezente pe tot parcursul fazei Cucuteni A (Monah, 2012, p. 184-186), cele mai multe fiind semnalate în etapa Cucuteni A₂ (Monah, 2012, p. 186). De altfel, menționăm faptul că și celelalte tipuri de suporturi antropomorfizate cunosc o evoluție liniară între Precucuteni și Cucuteni (Monah, 2012, p. 181, 182), la fel ca și vasele cu față umană (Monah, 1991, p. 302, 303; 2012, p. 179).

Decorul. Maniera de executare a decorului – prin incizie sau pictură – cunoaște, de asemenea, o evoluție, incizia fiind înlocuită treptat de culoare. În spațiul vestic al arealului ocupat de complexul cultural Precucuteni-Cucuteni / Tripolie, pe parcursul fazei Cucuteni A, se mai păstrează decorul incizat, alături de caneluri și decorul în relief, însă în spațiul estic aceste prezențe persistă până în fazele finale. În linii generale, constatăm că simetria decorului reprezenta un adevărat canon, atât în Precucuteni (încă din prima fază) (Marinescu-Bîlcu,

1974, p. 56), cât și în Cucuteni (Dumitrescu, 1979, p. 19). „Ornamentarea în benzi” a ceramicii pictate cucuteniene este o continuare firească a celei realizate prin incizie din fazele precucuteniene (Dumitrescu, 1979, p. 20). Motivele principale – liniare, spiraliere, unghiulare, punctate – își continuă fără întrerupere prezența între Precucuteni și Cucuteni A, chiar dacă maniera de realizare este diferită (incizie sau pictură); astfel, inciziile asociate cu puncte, canelurile din jurul unor proeminențe, canelurile late, inciziile în spirală, spirala fugătoare cu derivata sa, tangenta la cerc, creștăturile transpuse în pictura cu alb, linia incizată tăiată de linii scurte etc. (Marinescu-Bîlcu, 1974, p. 75, 76; Marinescu-Bîlcu, 1989, p. 218, 219; Sorochin, 2002, p. 165; Lazarovici, Lazarovici, 2010, p. 86), își continuă evoluția din Precucuteni în Cucuteni A. Ceea ce a fost numit *horror vacui*, una dintre notele dominante ale decorului vaselor cucuteniene, își are originea, de asemenea, în Precucuteni (Marinescu-Bîlcu, 1974, p. 86). În același timp, ornamentarea pozitivă și negativă, prin decorul crușat, va fi transmisă, mai ales în pictură, de pe ceramica precucuteniană, pe cea cucuteniană (Dumitrescu, 1968, p. 35; Marinescu-Bîlcu, 1974, p. 86). Astfel, se constată că trecerea de la incizie la pictură s-a făcut treptat, de la bicromie (Ariușd, Bonțești, *Frumușica*, Izvoare) la tricromie (Dumitrescu, 1963, p. 59-60) (generalizată din faza Cucuteni A₃ – n.n.). O analiză făcută de cercetătorii Gheorghe Lazarovici și Cornelia-Magda Lazarovici pe ceramica de la Poduri-Dealul Ghindaru provenind din nivelul VII (Precucuteni III - Cucuteni A₁) arată că motivele decorate sunt uneori identice, diferită fiind tehnica de realizare a acestora (pictură sau incizie) (Lazarovici, Lazarovici, 2010, p. 72, 73, fig. 69). Pentru fazele Cucuteni A₃ și A₄, motive din Precucuteni III vor fi realizate prin pictură tricromă și / sau bicromă asociată cu canelura (mai ales pentru aspectul regional Drăgușeni-Jura); în cazul ceramicii grosiere, brăiele alveolate, proeminențele, inciziile verticale etc., vor avea o evoluție liniară.

Plastica antropomorfă. Aceasta este legată de viața spirituală a comunităților preistorice aflate în discuție și cunoaște o evoluție în ceea ce privește decorul, mai bogat în Cucuteni A. În ceea ce privește dimensiunile pieselor, se constată o continuare firească, majoritatea statuetelor antropomorfe încadrându-se între 8 și 25 cm. Statuetele decorate prin incizie cunosc o continuitate evidentă până la sfârșitul fazei Cucuteni A; în acest context, ni se pare interesantă evoluția brăului cu romb pe abdomen, care apare în faza Precucuteni II și evoluează doar până în Cucuteni A₄ (Ursu, 2015, p. 423). Pictura apare destul de rar, atât în Precucuteni (începând din faza a II-a), cât și în Cucuteni A; noi considerăm că plastica pictată este parte a procesului de evoluție, chiar dacă suntem de acord cu Dan Monah, care precizează că „nu se poate afirma existența unei continuități tehnice și motivistice între pictura de pe statuetele precucuteniene și cea de pe cele cucuteniene”, fiind evident „că unele

verigi prin intermediul cărora s-a făcut tranziția de la pictura precucuteniană la cea cucuteniană ne lipsesc” (Monah, 2012, p. 108, 109).

Poziția reprezentărilor antropomorfe este oarecum diferită: în Cucuteni A statuetele modelate „în picioare” sunt predominante (Dumitrescu, 1979, p. 74; Monah, 2012, p. 95); totuși, maniera de redare a statuetelor „șezânde” din faza Cucuteni A este anunțată încă din Precucuteni III. Însă, așa cum menționa Vladimir Dumitrescu, „tipul clasic al statuetelor cucuteniene din această fază (Cucuteni A – n.n.) este o moștenire retușată a aceluia cristalizat în cursul ultimei faze a culturii Precucuteni” (Dumitrescu, 1979, p. 74).

Ritul funerar. Rămâne o enigmă atât pentru fazele precucuteniene, cât și pentru cele cucuteniene, chiar dacă, în ariile învecinate avem, în tot acest interval, date clare. Astfel, resturi umane izolate au fost descoperite atât la nivel cronologic Precucuteni III - Tripolie A (Târgu Frumos – groapa 34; Luka Vrublevetskaia – o groapă de lângă vatra locuinței L.5), cât și în faza Cucuteni A (Ariușd, *Frumușica*, Mărgineni, Cucuteni-Cetățuia, Hăbășești, Drăgușeni-Ostrov) (Lazarovici *et alii*, 2003, p. 299, 300). Nu credem că este întâmplător faptul că unul dintre cele mai importante aspecte ale vieții spirituale este similar doar pentru cele două mari orizonturi cronologice – Precucuteni și Cucuteni.

Elementelor sus-menționate li se adaugă și evoluțiile liniare ale plasticii zoomorfe, inventarului litic cioplit (forma nucleelor, lamelor, așchiilor) (Păunescu, 1970, p. 46, 54, 55; Sorochin, 2002, p. 157) și șlefuit (topoarele trapezoidale și cele de tip ciocan, perforate) (Marinescu-Bîlcu, 1974, p. 41, fig. 20, 21, 22/2-6, 8; Petrescu-Dîmbovița *et alii*, 1999, p. 249, 256, fig. 154, 156-158), precum și al celui osteologic (diverse tipuri de împungătoare, săpăligi, mânere etc.).

*

Literatura rusă, ucraineană și din Republica Moldova tratează unitar, în cadrul culturii Tripolie (începând cu Tatiana Passek, 1949), cele două realități cronologice denumite de specialiștii români Precucuteni și Cucuteni. O serie de cercetători români au menționat de-a lungul timpului legăturile organice existente între cele două manifestări culturale (Dumitrescu *et alii*, 1954, p. 520, 534; Monah, 1993, p. 151-153; Ursulescu, 2007, p. 8, 9, 12; Monah, 2012, p. 25, 26). Mai mult decât atât, Gheorghe Lazarovici și Cornelia-Magda Lazarovici, referindu-se la rezultatele cercetărilor de la Poduri, amintesc de o problemă terminologică, „cea care ar explica mai bine termenul de o singură civilizație ar fi Precucuteni-Cucuteni-Tripolie” (Lazarovici, Lazarovici, 2010, p. 86). Mai recent, în literatura românească se folosește sintagma complexul cultural Precucuteni-Cucuteni / Tripolie (Boghian, Enea, 2013, p. 30-47; Heghea, 2013, p. 161-168).

În acest context, având în vedere evoluția liniară a diferitelor aspecte ale vieții materiale și spirituale din Precucuteni în Cucuteni, considerăm că, din punct de vedere istoric, nu se poate vorbi de o cultură Precucuteni (decât doar din punct de vedere al accepțiunii arheologice a acestui termen), ci mai degrabă de **un orizont cronologic distinct în cadrul Complexului Cultural Precucuteni-Ariuşd-Cucuteni / Tripolie, cu trei faze de evoluție**, dintre care prima, în acest stadiu al cercetărilor, se cunoaște doar pe teritoriul României (Traian-Dealul Viei, Baia-În Muchie etc.). Ca atare, propunem folosirea termenului de **orizont cronologic Precucuteni, în cadrul complexului cultural Precucuteni-Ariuşd-Cucuteni / Tripolie**, echivalent, în linii generale, cu faza Tripolie A (din periodizarea Tatianeii Passek).

BIBLIOGRAFIE

- Bodi, G., 2004, *Hoiseşti-La Pod. O aşezare cucuteniană pe Valea Bahluiului, BAM*, XIII, Editura Pim, Iaşi.
- Boghian, D.D., 2004, *Comunitățile cucuteniene din Bazinul Bahluiului*, Editura Bucovina Istorică - Editura Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava.
- Boghian, D.; Enea, S.-C., 2013, *The Pre-Cucuteni-Cucuteni / Tripolye cultural complex – between the West and the East*, în *RevArh*, SN, IX/1, p. 30-47.
- Boghian, D.; Ursulescu, N.; Cotiugă, V.; Tencariu, F.; Istina, L., 2002, *Târgu Frumos jud. Iaşi. Punct: Baza Pătule*, în *CCAR. Campania 2001*, p. 314-316.
- Burdo, N., 2005, *Tripolye A and Precucuteni: Problems of periodization and the absolute chronology*, în Dumitroaia, Gh; Chapman, J.; Weller, O.; Preoteasa, C.; Munteanu, R.; Nicola, D.; Monah, D. (eds.), *Cucuteni. 120 ans des recherches. Le temps du bilan / 120 Years of research. Time to sum up*, BMA, XVI, Editura „Constantin Matasă”, Piatra-Neamț, p. 75-84.
- Comşa, E., 1987, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, Editura Academiei, Bucureşti.
- Dumitrescu, H., 1954, *Şantierul arheologic Traian*, în *SCIV*, V, 1-2, p. 35-67.
- Dumitrescu, H., 1957, *Contribuții la problema originii culturii Precucuteni*, în *SCIV*, VIII, 1-4, p. 53-72.
- Dumitrescu, Vl., 1927, *La cronologia della ceramica dipinta dell'Europa Orientale*, în *EDR*, IV, p. 257-308.

- Dumitrescu, Vl., 1941, *T.S. Passek, La céramique tripolienne, Moscou-Leningrad, 1935, 165 p., 38 pl. + 4 pl. en couleurs. (Bulletin de l'Académie de l'Histoire de la culture matérielle, fasc. 122)*, în *Dacia*, 7-8 (1937-1940), p. 455, 456.
- Dumitrescu, Vl., 1946, *La station préhistorique de Traian. Fouilles de 1936, 1938 et 1940*, în *Dacia*, IX-X (1941-1944), p. 11-113.
- Dumitrescu, Vl., 1963, *Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie, I*, în *SCIV*, XIV, 1, p. 51-74.
- Dumitrescu, Vl., 1968, *Arta neolitică în România*, Editura Meridiane, București.
- Dumitrescu, Vl.; Dumitrescu, H.; Petrescu-Dîmbovița, M.; Gostar, N., 1954, *Hăbășești. Monografie arheologică*, Editura Academiei, București.
- Dumitrescu, Vl., 1979, *Arta culturii Cucuteni*, Editura Meridiane, București.
- Heghea, S., 2013, *Așezările complexului cultural Precucuteni-Cucuteni-Tripolie din regiunea Podișului Moldovei de Nord*, în *RevArh*, SN, IX/2, p. 161-168.
- Iconomu, C.; Ciudin, N., 1993, *Cercetările arheologice din așezarea precucuteniană de la Chiperești-Iași*, în *ArhMold*, XVI, p. 15-31.
- Kavruk, V.; Buzea, D.; Lazarovici, Gh., 2007, *Șoimeni-Ciomortan, com. Păuleni Ciuc, jud. Harghita. Punct: Dâmbul Cetății*, în *CCAR. Campania 2006*, p. 361-364.
- László, A., 2007, *Despre arhitectura culturii Ariușd-Cucuteni-Tripolie. Tipuri de case, tehnici de construcție*, în Ursulescu, N. (coord.), *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpătice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 101-130.
- Lazarovici, C.-M.; Botezatu, D.; Ellis, L.; Țurcanu, S., 2003, *Noi resturi de oase umane în așezarea cucuteniană de la Scânteia (1994-2003)*, în *ArhMold*, XXVI, p. 297-306.
- Lazarovici, C.-M.; Lazarovici, Gh., 2006, *Arhitectura neoliticului și epocii cuprului din România. I. Neoliticul*, Editura Trinitas, Iași.
- Lazarovici, C.-M.; Lazarovici, Gh., 2010, *Despre fazele A₁ ale grupelor Ariușd și Cucuteni*, în *Angustia*, 14, p. 27-108.
- Lazarovici, C.-M.; Lazarovici, Gh., 2012, *Ruginoasa-Dealul Drăghici. Monografie arheologică*, Editura Karl A. Romstorfer, Suceava.
- Marinescu-Bîlcu, S., *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Editura Academiei, București.
- Marinescu-Bîlcu, S., 1989, *Ceramica cucuteniană de la Drăgușeni: tradiții, creații proprii, aspecte regionale*, în *SCIVA*, 40, 3, p. 215-239.
- Monah, D., 1991, *Influences ou traditions Vinča dans la plastique anthropomorphe de Cucuteni-Tripolie*, în *Banatica*, 11, p. 297-303.
- Monah, D., 1993, *Cucuteni, dernière grande civilisation énéolithique du sud-est de l'Europe*, în *Anatolica*, XIX, p. 151-165.

- Monah, D., 2012, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie, BMA, XXVII*, Editura „Constantin Matasă”, Piatra-Neamț.
- Monah, D.; Monah, F.; Mantu, C.-M.; Dumitroaia, Gh., 1997, *Cucuteni. The Last Great Chalcolithic Civilization of Europe*, Athena Publishing House, București.
- Monah, D.; Dumitroaia, Gh.; Monah, F.; Preoteasa, C.; Munteanu, R.; Nicola, D., 2003, *Poduri - Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei, BMA, XIII*, Editura „Constantin Matasă”, Piatra-Neamț.
- Passek, T., 1935, *La céramique tripolienne*, în *Bulletin de l'Academie de la Culture Materiale*, fasc. 122, Moscova - Leningrad.
- Păunescu, Al., *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită pe teritoriul României*, Editura Academiei, București.
- Petrescu-Dîmbovița M., 1978, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Editura Junimea, Iași.
- Petrescu-Dîmbovița, M.; Daicoviciu, H.; Bârzu, L.; Teodor, D. Gh.; Preda, F., 1995, *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- Petrescu-Dîmbovița, M.; Florescu, M.; Florescu, A.C., 1999, *Trușești. Monografie arheologică*, Editura Academiei - Complexul Muzeal „Moldova”, București - Iași.
- Petrescu-Dîmbovița, M.; Văleanu, M.-C., 2004, *Cucuteni-Cetățuie. Săpăturile din anii 1961-1966. Monografie arheologică, BMA, XIV*, Editura „Constantin Matasă”, Piatra-Neamț.
- Sorochin, V., 2002, *Aspectul regional cucutenian Drăgușeni-Jura, BMA, XI*, Editura „Constantin Matasă”, Piatra-Neamț.
- Székely, Z., 1967, *Contribuții la studiul culturii Precucuteni în valea Oltului*, în *CSC, I*, p. 75-92.
- Ursu, C.-E., 2015, *Anthropomorphic representations from Precucuteni Culture uncovered at Suceava-Șipot / Reprezentări antropomorfe Precucuteni, descoperite la Suceava-Șipot*, în Spinei, V.; Ursulescu, N.; Cotiugă, V. (eds.), *Orbis Praehistoriae. Mircea Petrescu-Dîmbovița – in memoriam, Honoraria, 11*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 421-428.
- Ursu, C.-E.; Țerna, S., 2015, *Tracing the megastructures back in time: an exceptional building from the settlement Baia - În Muchie, Suceava County, Romania*, în *На східній межі старої Європи / At the Eastern frontiers of Old Europe. Матеріали міжнародної наукової конференції, Кіровоград, Небелівка 12–14 травня 2015*, Кіровоград, p. 49, 50.
- Ursulescu, N., 2000, *Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpatice ale României*, Editura Unversității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

- Ursulescu, N., 2007, *Civilizația cucuteniană: argumente ale dimensiunii europene*, în Ursulescu, N. (coord.), *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpătice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 5-20.
- Ursulescu, N.; Cotiuță, V., 1998, *Târgu Frumos - Baza Pătule*, în *CCAR. Campania 1997*, p. 77.
- Ursulescu, N.; Ignătescu, S., 2003, *Preutești-Haltă. O așezare cucuteniană de Valea Șomuzului Mare*, Casa Editorială „Demiurg”, Iași.
- Ursulescu, N.; Boghian, D.; Cotiuță, V., 2005, *Problèmes de la culture Précucuteni à la lumière des recherches de Târgu Frumos (dép. de Iași)*, în Spinei, V.; Lazarovici, C.-M.; Monah, D. (eds.), *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata*, Editura Trinitas, Iași, p. 217-260.
- Ursulescu N., Boghian D., Cotiuță V., 2006, *Locuințe de suprafață cu platformă din așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos - Baza Pătule*, în *CC, SN, 12 (22)*, p. 3-23.
- Ursulescu, N.; Tencariu, F.A., 2007, *Noi date privind arhitectura locuințelor din cultura Precucuteni*, în Ursulescu, N. (coord.), *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpătice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 131-156.
- Ursulescu, N.; Cotiuță, V.; Boghian, D., 2000, *Târgu Frumos jud. Iași. Punct: Baza Pătule*, în *CCAR. Campania 1999*, p. 106, 107.
- Ursulescu, N.; Tencariu, F.A.; Merlan, V., 2002, *Noi date privind sistemul de fixare a pereților în cultura Precucuteni*, în *Carpica, XXXI*, p. 13-17.
- Ursulescu, N.; Tencariu, F.A.; Bodî, G., *Despre problema construirii locuințelor cucuteniene*, în *Carpica, XXXII*, p. 5-18.
- Vulpe, R., 1937, *Civilisation précucutenienne récemment découverte à Izvoare, en Moldavie*, în *ESA, XI*, p. 134-146.
- Vulpe, R., 1957, *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, Editura Academiei, București.
- Александреску, А.Д., *О второй фазе докукутенской культуры*, în *Dacia, NS, V*, p. 21-37.
- Вікентія Хвойки, I, 2006**, *Дослідження трипільської цивілізації у науковій спадщині археолога Вікентія Хвойки*, Киев, vol. I-II.
- Збеневич, В.Г., 1989, *Ранний этап Трипольской культуры на территории Украины*, Наукова Думка, Киев.
- Даниленко, В.М., 1969, *Неолит Украины. Главы древней истории Юго-Восточной Европы*, Наукова Думка, Киев.
- Маркевич, В.И., 1970, *Многослойное поселение Новые Русеиты I*, în *КСИА, 123*, p. 56-68.

- Маркевич, В.И., 1974, *Исследования Молдавской Неолитической экспедиции*, in *АИИМ 1972*, p. 26-51.
- Пассек, Т.С., 1949, *Периодизация трипольских поселений (III-II тысячелетие до н.э.)*, *МИА*, 10, Москва - Ленинград.
- Погожева, А.П., 1983, *Антропоморфная пластика Триполья*, Наука, Новосибирск.
- Урсу, К.-Э.; Церна, С., 2015, *Археологические исследования 2012-2013 гг. в Байя (уезд Сучава, Румыния) и некоторые новые данные о домостроительстве Прекукутень - Триполье А*, in Diachenko, A.; Menotti, F.; Ryzhov, S.; Vunyatyan, K.; Kadrow, S. / Дяченка, О.; Менотти, Ф.; Рижова, С.; Бунятян, К.; Кадрова, С. (eds.), *The Cucuteni-Tripolye cultural complex and its neighbours. Essays in Memory of Vladimir Kruts / Культурний комплекс Кукутень-Трипілля та його сусіди. Збірка наукових праць пам'яті Володимира Круца*, Киев, p. 273-292.
- Черныш, Е.К., 1982, *Энеолит Правобережной Украины и Молдавии*, in Массон, В.М.; Мерперт, Н.Я.; Мунчаев, Р.М.; Черныш, Е.К. (eds.), *Энеолит СССР*, Наука, Москва, p. 165-347.

PRECUCUTENI – CULTURE OU HORIZON CRONOLOGIQUE ?

Résumé

Mots clé: *Precucuteni, Cucuteni A, horizon cronologique, complexe culturel Precucuteni-Ariuşd-Cucuteni / Tripolie.*

Cet article a pour but de faire l'encadrement du Precucuténi envisagé non plus comme culture distincte mais comme horizon chronologique du complexe culturel Précucuteni-Ariuşd-Cucuteni / Tripolie. Ceci en raison de l'évolution linéaire du système de constructions des habitations, du travail de la céramique (techniques de fabrication de la pâte, du brûlage, formes et décors), ainsi que de la plastique anthropomorphe et du rite funéraire existant entre Precucuteni et Cucuteni A.